

Asiantuntijalausunto Kulttuuripoliittisesta selonteosta (VNS 8/2024 vp) eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Kulttuuripoliittinen selonteko on hallituksen eduskunnalle antama pitkän aikavälin strategia, jonka on tarkoitus visioda kulttuuripoliittikkaa aina 2040-luvulle asti. Koska kulttuuripoliittikkaa tehdään aina ajassa ja tietyssä yhteiskunnallisessa kontekstissa, selonteon esittämiä tavoitteita ja visioita tulisi tarkastella suhteessa yhteiskunnan muutoksiin – niin lähimenneisyydessä kuin -tulevaisuudessa. Myös selonteossa todetaan heti aluksi, että sen visioimat neljä tavoitetta perustuvat ”arvioon todennäköisistä kehityskuluista, joilla on suurin merkitys kulttuuripoliittikan tulevaisuuteen” (sivu 7). Selonteon liitteenä onkin ”Laaja nykytilan kuvaus” (6.1), jossa on tunnistettu monia yhteiskunnallisia kehityskulkuja, jotka vaikuttavat myös kulttuurin ja taiteen tulevaisuuteen. Näitä ovat esimerkiksi ilmastonmuutos, väestörakenteen muutos ja alueellinen eriytyminen. Lisäksi liitteessä käsitellään esimerkiksi digitalisaation aiheuttamia muutoksia sekä Suomen talouden ja elinkeinorakenteen muutoksia.

Pidän selonteon liitteenä olevaa nykytilan kuvausta tärkeänä, mutta itse selonteossa ja sen esittelemässä visiossa laajempi yhteiskunnallinen analyysi ei kuitenkaan nähdäkseni ole riittävällä tavalla mukana. Kulttuuripoliittisesta selonteosta itsestään siis puuttuu sellainen analyysi, jossa sen esittämiä tavoitteita tarkasteltaisiin suhteessa niihin yhteiskunnan ja politiikan muutoksiin, jotka olennaisella tavalla vaikuttavat siihen, minkälaisia kulttuuripoliittisia ihanteita on mahdollista tavoitella ja toteuttaa tulevinä vuosina ja jopa vuosikymmeninä.

Mikäli kulttuuria ja kulttuuripoliittikan tavoitteita tarkastellaan irrallaan yhteiskunnan ja poliittisen kontekstin muutoksista nyt ja lähitulevaisuudessa, kulttuuripoliittisen selonteon visioden vieminen käytäntöön voi olla vaikeaa. Selonteon toteuttamisen kannalta olisi tärkeää, että esitetyjä tavoitteita tarkasteltaisiin aidosti ja täsmällisesti suhteessa esimerkiksi hyvinvointivaltion kokemuksiin muutoksiin viime vuosikymmeninä. Keskityn lausunnossani tähän yhteiskunnallisen ja poliittisen kontekstin muutokseen, joka olennaisesti vaikuttaa kulttuuri- ja taidepolitiikkaan ja tiettyjen selonteon esiin nostamien tavoitteiden ja ihanteiden toteuttamiseen.

Hyvinvointivaltion muutosten vaikutukset kulttuuripoliittikkaan

Yhteiskuntatieteissä on jo 2000-luvun alkupuolelta ollut laaja yhteisymmärrys siitä, että suomalainen hyvinvointivaltio on muuttunut asteittain kilpailukyky-yhteiskunnaksi. Käytännössä tämä on tarkoittanut esimerkiksi hyvinvointivaltion rakenteiden ja palvelujen yksityistämistä ja purkamista. Nämä muutokset ovat asettaneet ja edelleen

asettavat haasteita sellaiselle hyvinvointivaltiossa toteutetulle kulttuuri- ja taidepolitiikalle, jota myös selonteossa visioidaan.

Selonteon mukaan kulttuurin esimerkiksi pitäisi olla kaikkien kansalaisten saatavilla ja vapaan taiteen tekemistä yhteiskunnassa olisi turvattava. Nämä ovat klassisia ja sinällään kannatettavia kulttuuripolitiikan tavoitteita, joita hyvinvointivaltiossa on tavoiteltu ja toteutettu. Selonteossa ei kuitenkaan huomioida sitä, että vähintään 1990-luvulta alkaen Suomessakin on toimittu sellaisen poliittisen kehyksen ja ohjenuoran mukaan, jonka myötä hyvinvointivaltiota on heikennetty ja karsittu ja markkinoiden merkitystä erilaisten palvelujen tarjoajana sen sijaan korostettu aiempaa enemmän. Tämä muutos voi vaarantaa edellä mainittujen tavoitteiden toteutumisen.

Toinen merkittävä selonteossa huomiotta jäävä mutta kulttuuri- ja taidealoihin ja edellä kuvattujen tavoitteiden toteuttamiseen merkittävästi vaikuttava käynnissä oleva muutos liittyy kulttuurin julkiseen rahoitukseen kohdistettuihin leikkauksiin. Vaikka selonteossa esitetään, että sitä ei ole laadittu kulttuurileikkausten tuottaman ”epävarmuuden lähtökohdista, vaan siinä linjataan tulevaisuudelle parhaita kasvun vaihtoehtoja ja painopisteitä” (sivu 7), sen visioiden toteuttamisen mahdollisuuksiin vaikuttavat olennaisesti Petteri Orpon hallituksen tekemät leikkaukset kulttuurin rahoitukseen kuluvan vaalikauden aikana. Kuten samassa yhteydessä todetaan, ”tämänhetkiset taloudelliset leikkaukset vaikuttavat koko kentän rakenteisiin ja toimintamahdollisuuksiin” (sivu 7). Näin ollen leikkaukset vaikuttavat myös niihin selonteossa esitettyihin merkityksiin, joita kulttuurilla ja taiteella nähdään ja visioidaan yhteiskunnassa olevan. Näitä ovat esimerkiksi niiden taloudelliset, hyvinvoinnilliset, demokratiaa vahvistavat ja muut vaikutukset.

Hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikan tavoitteet selonteossa

Kilpailukyky-yhteiskunnassa myös suomalaisen kulttuuripolitiikan on katsottu markkinaistuneen. Käytännössä tämä on merkinnyt sitä, että politiikassa taiteen tekemistä ja kulttuuria on lähestytty yhä vahvemmin talouden ja tuloksellisuuden näkökulmista. Konkreettinen esimerkki tästä on, että kulttuuriin ja taiteeseen on Suomessakin viimeistään vuosituhaten alusta viitattu tyypillisesti ”luovana taloutena”.

Vaikka kulttuuria ja taidetta lähestytään yhä useammin yhtenä talouden toimialana, suomalainen kulttuuripolitiikka on kuitenkin pysynyt toistaiseksi melko muuttumattomana: yhteiskunnan markkinaistuminenkaan ei ole muuttanut kulttuuripolitiikan rakenteita merkittävästi tai kadottanut hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikan tavoitteita ja arvoja. Näitä ovat olleet esimerkiksi kulttuurin demokratisointi, kulttuuridemokratia ja taiteen vapaus, jotka nostetaan esille myös kulttuuripoliittisessa selonteossa kulttuuripolitiikan ihanteina ja tavoitteina.

Kulttuurin demokratisoimisella tähdätään siihen, että taide ja kulttuuri ovat kaikkein kansalaisten saatavilla ja saavutettavissa. Kulttuuridemokratialla on puolestaan viitattu ajatukseen siitä, että kaikilla ihmisillä ja ihmisryhmillä on mahdollisuus ja oikeus määritellä, mitä kulttuuri heille merkitsee, minkälainen heidän makunsa on ja mikä heidän suhteensa on kulttuuriin. Selonteonkin mukaan "[m]onimuotoinen ja saavutettava kulttuuri on jokaisenoikeus" (sivu 22), jonka kuuluu olla kaikkien saatavilla riippumatta esimerkiksi sosio-ekonomisesta asemasta. Lisäksi tavoitteena on luoda "ratkaisuja, jotka mahdollistavat kulttuurin harrastamisen ja kokemisen siten kuin se itse kullekin tuntuu parhaalta" (sivu 22).

Selonteossa myös vapaan taiteen toimintaedellytykset halutaan edelleen turvata (sivu 10). Taiteen vapautteen suhtaudutaan jopa edellytyksenä selonteon esittämien kulttuuripoliittisten tavoitteiden saavuttamiselle (alaluku 1.1). Selonteossa ei kuitenkaan tarkastella sitä, minkälaisia edellytyksiä taiteen vapauden säilyttämiseen on nykyisessä poliittisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa, joka on viime vuosikymmeninä muuttunut aiempaa markkinaorientoituneemmaksi.

Suomalaisessa kulttuuripolitiikassa taiteen vapautta on vaalittu pitämällä huolta siitä, että taide on vapaa poliittisten toimijoiden vaikuttamispyrkimyksistä mutta myös markkinoista. Hyvinvointivaltio onkin ollut tärkeä taiteen vapauden toteuttamisen kehys: ajatuksena on ollut, että valtion puuttumisella (esim. julkisella rahoituksella) pikemminkin kuin vapailla markkinoilla, voidaan taata taiteen vapaus. Kun tätä hallinnan regiimiä on kilpailukyky-yhteiskunnassa heikennetty ja esimerkiksi valtion menojen leikkaamisella ja julkisten palvelujen karsimisella heikennetään edelleen, myös taiteen vapauden ihanne on mahdollisesti entistä vahvemmin uhattuna. Näitä taiteen vapautta uhkaavia kehityskulkuja ei tunnisteta tai analysoida selonteossa, mikä voi vaarantaa tämän ihanteen toteutumisen.

Selonteon ihanteiden toteuttaminen markkinaistuvassa yhteiskunnassa

Nykyisessä poliittisessa tilanteessa on viitteitä siitä, että kulttuurin ja taiteen tekeminen tulee siirtymään aiempaa enemmän markkinoille ja niiden rahoituksesta aiempaa suurempi osa tulee vastaisuudessa mahdollisesti yksityisiltä toimijoilta. Jos kulttuurin ja taiteen tekeminen näin ollen markkinaistuu entisestään, edellä kuvattujen selonteon tavoitteiden, kuten kulttuurin saavutettavuuden ja taiteen vapauden, saavuttaminen voi olla aiempaa vaikeampaa.

Suomessa keskeinen kysymys on esimerkiksi kulttuurin ja taiteen kokemisen mahdollisuuksien alueellinen tasavertaisuus. Mikäli taiteen tekeminen tapahtuu tulevaisuudessa esimerkiksi kulttuurileikkausten vaikutuksesta nykyistä useammin niin sanotusti markkinoilla eli ilman valtion taloudellista tukea, kulttuurin saatavuus Suomen

eri kolkissa saattaa kärsiä. Kulttuurin ja taiteen rahoittaminen saattaa olla vastaisuudessa esimerkiksi aiempaa enemmän yksityisten mesenaattien tai yritysten kontolla, ja silloin on mahdollista, että rahoitus keskittyy niille alueille ja kaupunkeihin, missä rahaa on.

Kulttuurin demokratisoimisen eli tasavertaisten osallistumismahdollisuuksien lisäksi kulttuuridemokratia eli käsitys moninaisista ja keskenään tasavertaisista taide- ja kulttuurikäsitteistä saattaa myös menettää merkitystään, mikäli taiteen tekemisessä on vastaisuudessa turvauduttava enemmän markkinoihin ja yksityiseen rahaan. Käytännössä tämä saattaa tarkoittaa esimerkiksi yksityisten, varakkaiden mesenaattien ja yritysten vaikutusvallan lisääntymistä taiteen kentällä ja taide- ja kulttuuripolitiikassa. Päätökset siitä, millainen taide on tuen arvoista, saattaa siirtyä vertaisarviointia tekeville asiantuntijoille ja vertaisilta osittain niille yksityisille toimijoille, joilla on riittävästi varallisuutta rahoittaa kulttuuria.

Selonteon kanta markkinoiden merkitykseen tulevaisuudessa jää epäselväksi

Kulttuuripoliittinen selonteko ei suoraan ota kantaa siihen, visioiko se varsinaisesti sellaista tulevaisuutta, jossa kulttuurin ja taiteen rahoituksen painopiste muuttuisi niin, että aiempaa suurempi osa rahoituksesta pitäisi hankkia yksityisiltä rahoittajilta. Julkisen rahoituksen leikkausten myötä tilanne saattaa joka tapauksessa olla tämä.

Selonteossa on joka tapauksessa viitteitä siitä, että kulttuurin ja taiteen tekemistä tarkastellaan markkina-ajattelun näkökulmista, kilpailukyky-yhteiskunnassa visioituna luovana taloutena. Kulttuuria esimerkiksi lähestytään muun muassa vientituloja ja talouskasvua tuottavana, kansainvälisenä talouden toimialana. Lisäksi selonteossa on kohtia, jotka herättävät kysymyksen siitä, onko kulttuurin valtionrahoitusta tarkoitus heikentää tai siirtää vastuuta kulttuurin rahoittamisesta yhteiskunnassa enemmän yksityisille toimijoille. Selonteossa todetaan muun muassa, että kulttuurin "rahoitus pohjaa laajennetaan ja monipuolistetaan varmistamaan riittävät resurssit" (sivu 25), mutta tämän konkreettinen merkitys jää vielä epäselväksi. Nykyinen talouspolitiikka ei ainakaan anna viitteitä siitä, että kyse olisi kulttuurin julkisen rahoituksen kasvattamisesta.

Selonteossa myös todetaan, että "vision tavoitteisiin pääsemiseksi kulttuurialalle on saatava muutosvoimaa, ja toimialan rakenteita ja rahoitusta on uudistettava" (sivu 23). Lisäksi mainitaan, että selonteon 20 vuoden päähän ulottuva visio edellyttää "myös rakenteiden ennakkuulotonta tarkastelua" (sivu 7). Koska selonteko ei vielä ota kantaa konkreettisiin toimenpiteisiin, tällaiset kirjaukset herättävät kysymyksen siitä, sisältyykö visioon ajatus esimerkiksi sellaisista kulttuurin rahoitukseen liittyvistä muutoksista, joissa yksityisten rahoittajien merkitys korostuu. Haluan tuoda esille, että tällä olisi

vaikutusta myös monien muiden selonteon tavoitteiden toteutumiseen, kuten olen lausunnossani kuvannut.

Yhteenveto

Selonteko sisältää kannatettavia tavoitteita, joilla halutaan vahvistaa kulttuuri- ja taidealojen toimintaedellytyksiä ja taiteilijoiden asemaa. Lisäksi selonteko tuo esiin sellaisia kulttuuripolitiikan tavoitteita, jotka ovat olleet keskeisiä hyvinvointivaltiossa ja joille edelleen kilpailukyky-yhteiskunnassakin löytyy nähdäkseni kannatusta. Kysymyksiä herää lähinnä siitä, voivatko nämä tavoitteet toteutua kulttuurileikkausten jälkeen tai siinä tapauksessa, että kulttuurin ja taiteen tekeminen tapahtuu yhä useammin markkinaehtoisesti.

Ollakseen vaikuttavaa kulttuuripolitiikan tulisi perustua aina analyysille kulloisestakin yhteiskunnallisesta ja poliittisesta kontekstista ja niiden muutoksista. Jos ja kun selonteolle toivotaan vaikuttavuutta, sen olisi kytkeydyttävä nimenomaan nykyhetken ja lähitulevaisuuden yhteiskunnalliseen kontekstiin ja sen mahdollisesti asettamiin reunaehtoihin. Muuten selonteko on vaarassa jäädä vain toiveeksi siitä, mitä kulttuuripolitiikka ja kulttuurin ja taiteen asema ja merkitys voisivat ihanteellisesti yhteiskunnassamme olla. Jos aidosti halutaan tavoitella esimerkiksi kulttuurin demokratisoimista, kulttuuridemokratiaa ja taiteen vapautta, on tiedostettava, että nämä tavoitteet eivät välttämättä toteudu ihanteellisesti markkinoiden varassa.

Kulttuuriin ja taiteeseen merkittävästi vaikuttavissa kulttuurileikkauksissa, joita selonteko ei ota visiossaan huomioon, ei ole kyse ainoastaan taiteen ja kulttuurin tekemisen, esittämisen ja kokemisen mahdollisuuksien kaventumisesta vaan mahdollisesti selonteossakin esiin nostettujen arvojen, kuten kulttuurin demokratisoimisen ja kulttuuridemokratian, hylkäämisestä. Mikäli taiteen tekemisen rahoitus on vastaisuudessa yhä useammin yksityisten rahoittajien ja mesenaattien varassa, vaarannetaan paitsi taiteen vapaus myös mahdollisuus kulttuurin tasavertaiseen saavutettavuuteen ja kokemiseen.

Tampereella 11.3.2025

Kaisa Murtoniemi

FT (kulttuurintutkimus)

post doc -tutkija, Tampereen yliopisto